

FTAMP 17.01.21

<https://doi.org/10.26577/EJPh.2022.v186.i2.019>**Ө. Сейсенқұлұлы**, **Ө. Әбдиманұлы**

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
e-mail: seisenkulomirzhan@gmail.com;

ҚЫТАЙ ҚАЗІРГІ ЗАМАН ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ҒЫЛЫМИ-ФАНТАСТИКА ЖӘНЕ АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ЫҚПАЛЫ

Мақалада ҚХР қазіргі заман қазақ әдебиеті соның ішіндегі ғылыми-фантастикалық әдебиет туралы қысқаша зерттеу жасалады. «Тану немесе шеттету» теориясының фантастикалық әдебиеттермен белгілі бір табиғи байланысы бар, бұл әдебиеттің осы түрінің ең көрнекті белгісі. Алайда, ғылыми-фантастика әлемінде Қытай қазақ фантастикасы өзінің ерекше даму тарихына байланысты ұлттық фантастика әдебиетінің дамуы оқырманды алаңдатып отыр. Сондықтан таза ғылыми-фантастика болу қиын. Сонымен қатар, Қытайлық фантаст жазушылары да бұл мәселені айқын түсініп, өздерін британдық және американдық ғылыми-фантастикалық әдебиеттерде өзіндік «тану» ретінде көрсетті.

Сонымен қатар мақалада батыстың ғылыми-фантастикалық әдебиетіндегі шоқтықты шығармалар, Қазақстан ғылыми-фантастикалық әдебиетінің туындауы мен дамуындағы бірнеше типтік шығармалар және Қытайдағы ғылыми-фантастикалық әдебиеттің даму барысы және солардың уәкілдік шығармаларына қысқаша тоқталып, ғылыми-фантастикалық әдебиеттің теориялық пайымдары негізінде, Қытай қазақтарындағы ғылыми-фантастикалық әдебиет қашан пайда болды, кімдер қандай тақырыптарда қандай уәкілдік шығармалар жазды, ғылыми-фантастикалық әдебиеттің қазіргі даму беталысы қалай деген мәселелер жөнінде зерттеу жасалады, соңында Қытайдағы ғылыми-фантастикалық әдебиет еліктеуден алшақтап, қиялдан көрі ғылыми көзқараста негіз ету керек, ғылыми-фантастикалық әдебиетпен айналысушылардың белгілі деңгейде ғылыми білімі болуы, шығармалар космостық тақырыптарды айналсоқтай бермей жазықтық жер бетін де негіз етуі, ұлттық тақырып пен ұлттық бояуы қою, ұлттық руханият үшін қызмет етуді ең өзекті деген авторлық көзқарастар ортаға қойылады.

Түйін сөздер: Тану немесе шеттету, ғылыми-фантастикалық әңгіме, даму беталыс, пікірлер, миф, аңыз.

Wumuerjiang Saishanhuli, Omirkhan Abdimanuly
Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
e-mail: seisenkulomirzhan@gmail.com;

Chinese science fiction in modern Kazakh literature and the influence of Abai's works

The article provides a brief study of modern Kazakh literature in China, including science fiction. The theory of "recognition or dismissal" has a certain natural connection with science fiction, which is the most prominent feature of this type of literature. However, in the world of science fiction, due to its unique history of development of Chinese Kazakh science fiction, the development of national science fiction literature worries the reader. so it is difficult to be pure science fiction. At the same time, Chinese science fiction writers clearly understood this issue and presented themselves as a kind of "recognition" in the British and American science fiction literature.

At the same time the article focuses on the works of Western science fiction, a number of works on the origin and development of science fiction in Kazakhstan, and the development of science fiction in China and their representative works. Who wrote what authoritative works on what topics? What are the current trends in the development of science fiction literature? In the end, it is necessary to move away from imitation of science fiction literature in China and to base it on a scientific point of view rather than on fantasy. The author's views on the service to the national spirituality are put forward.

Key words: Recognition or dismissal, science fiction story, development trends, reviews, myth, legend.

Омиржан Сейсенқұлулы, Омирхан Абдиманұлы
Казахский национальный университет имени Аль-Фараби,
Алматы, Казахстан
e-mail: seisenkulomirzhan@gmail.com;

Китайская научная фантастика в современной казахской литературе и влияние творчества Абая

В статье дается краткое исследование современной казахской литературы в Китае, в том числе научной фантастики. Теория «узнавание или остранение» имеет определенную естественную связь с научной фантастикой, которая является наиболее яркой чертой этого типа литературы. Однако в мире научной фантастики читатель обеспокоен развитием отечественной фантастической литературы в связи с ее уникальной историей развития китайско-казахской научной фантастики. Так что трудно быть чистой научной фантастикой. В то же время китайские писатели-фантасты четко понимали этот вопрос и позиционировали себя как своего рода «признание» в британской и американской фантастической литературе.

В то же время в статье рассматриваются произведения западной научной фантастики, ряд работ, посвященных возникновению и развитию научной фантастики в Казахстане, а также развитию научной фантастики в Китае и их репрезентативным произведениям. Кто какие авторитетные работы по каким темам писал? Каковы современные тенденции развития научно-фантастической литературы? В конце концов, необходимо отойти от имитации научно-фантастической литературы в Китае и опираться на научную точку зрения, а не на фантастику, выдвигая авторские взгляды на служение национальной духовности.

Ключевые слова: признание или остранение, научно-фантастический рассказ, направления развития, мнения, миф, легенда.

Кіріспе

Мақсаты: Қытайдағы қазақ ғылыми фантастикасының даму жолдарын қарастру арқылы ұлт қабілеттілігін арттырудағы рөлін бағамдап, оның бүгінгі қолданылу аясында кезіккен түйіткілді мәселелерді көрсету және Қытай қазақтарының ғылыми фантастикалық әдебиетін зерттеу арқылы екі елдегі қазақтардың ғылыми фантастикалық еңбектерінің тарихи тамырлық, сабақтастығын айқын көрсетіп, ұлттық бірлік пен рухани тұтастықты сақтаудың мүмкіндігін қарастыру болып табылады.

Зерттеудің міндеттері: 1. Фантастика ұғымына түсінік беру; 2. Шетелдік және Қазақстандық ғылыми фантастикалық еңбектер жазған Ұлы ойшыл, жазушы, ғалымдардың озық идеяларын анықтау; 3. Қазақ фантастикасының ерекшелігі, қалыптасу жолдары туралы түсінік беру; 4. Қытай қазақтарының ғылыми фантастикалық еңбектеріне талдау жасау.

Ғылыми фантастика (ағылш. science fiction – ғылыми туынды) – көркем әдебиетте, сондай-ақ кино, кескіндеме, т.б. өнер салаларында қалыптасқан жанр.

Ғылыми-фантастика өнердегі дербес жанр ретінде XX ғасырда қалыптасқанымен, оның қайнар бастаулары ежелгі эпсанааларда, ауыз әдебиетінде жатыр. Оған қиял-ғажайыптық, ертегілік қасиет те тән.

Фантастика (гр. phantasia – қиялдау, phantastike – қиялдау өнері) ұғымының өзі де қиялдану өнеріне байланысты пайда болған. Қазіргі әдебиеттану мен өнертану ғылымында фантастиканың «ертегілік» және «ғылыми» белгілерінің ара-жігі ажыратылмаған. Әдебиетте ғылыми-фантастика – ғылыми поэзия және ғылыми проза болып, екі пішімде қалыптасты.

Ғылыми поэзия терминін әдебиеттану саласында алғаш француз поэзиясының теоретигі Рене Гиль «Сөз туралы трактат» (1896) еңбегінде қолданды. Ол ғылыми поэзияның белгілері ежелгі дәуір әдебиетінің өкілі Лукреций Кардың «Заттың табиғаты» поэмасында көрініс тапқанын мысалға келтіреді. Поэзиядағы ғылыми фантастика жалпы фантастикалық арнадан бөлекше, философиялық-элеуметтік бағыттағы мүмкіндігімен ерекшеленеді. Ғылыми фантастика прозаның барлық жанрында (роман, повесть, әңгіме, т.б.) қарқынды дамып, көркем әдебиеттің арналы саласына айналды.

«Defamiliarization» терминін алғаш рет 1917 жылы орыс формалисті Виктор Шкловский өзінің «Art as Technique» (балама аудармасы: «Искусство как техника») (Шкловский, 1: 211б) мақаласында ойлап тапқан. «defamiliarization» теориясы Шкловскийдің алға қойған маңызды әдеби теориясы және орыс формализмінің негізгі тұжырымдамасы, ол әдебиет техникасы ретінде автордан күнделікті өмірді күрделендіруді та-

лап етеді. Әдеби шығармалар жасаудың қиын көркемдік әдістері, содан кейін оқырмандар осы әдеби шығармаларды оқығанда, оқырмандар өздерінің жеке қабылдау режимін «тану» техникасы арқылы оқырман қабылдаған қабылдау режимімен байланыстырып, шынайы өмірді ашуға жетелеу керек. Олардың арасындағы қашықтық адамдарға құтылуға мүмкіндік береді.

«Тану немесе шеттету» теориясының фантастикалық әдебиеттермен белгілі бір табиғи байланысы бар, бұл әдебиеттің осы түрінің ең көрнекті белгісі. Алайда, ғылыми-фантастика әлемінде қытайдың фантастикасы өзінің ерекше даму тарихына байланысты ұлттық мемлекеттік идеяның қайта тіріліп, даму бағытына әрқашан алаңдап отырды. Сондықтан таза ғылыми-фантастика болу қиын. Сонымен қатар, қытайлық фантаст жазушылар да бұл мәселені айқын түсініп, өздерін британдық және американдық ғылыми-фантастикалық әдебиеттерде өзіндік «тану» ретінде көрсетті.

Дарко Рональд Сцвин «әрдайым фантастика ғылым туралы емес, тек жетілген ғылыми әдіспен байланысты» деп тұжырымдайды. (Сцвин, 2: 46 б) Мұндай ғылыми әдіс әлемді түсінуді жеңілдетпейді, сонымен қатар заңдар мен аксиомаларды заңдастырады немесе тіпті шындыққа айналдырады. Ғылыми-фантастиканы анықтайтын қақпанға айналады, ол қысым жасайтын мәдени жүйеге және дискурсқа айналады, ал фантастика бұл басуға қарсы. Ғылыми-фантастиканың әдеби типі де «фамификация» теориясымен өте тығыз байланыста болады. Әрбір ғылыми-фантастиканы осы әдеби экспрессия техникасынан бөлуге болмайды. Лю Циксиннің «Саяхатшы жер» ғылыми-фантастикалық романы да осыдан тыс қалмайды.

Фантастика дегеніміз – болмысты қияли жасампаздық ой арқылы қалыптан тыс әсірелей бейнелейтін әдеби туындылар. Ғылыми-фантастика (ағылш. *science fiction* – ғылыми туынды) – көркем әдебиетте, сондай-ақ кино, кескіндеме, т.б. өнер салаларында қалыптасқан жанр, фантастикалық әңгіме – әңгіменің бір түрі, ғылыми қиялдау арқылы ғылым саласында әлі байқала қоймаған мәлім таңғажайып істерді өзіне бейнелеу тәсілі ететін әңгіме. Мұндай таңғажайып істер әрине негізсіз болмастан қайта ғылыми мәлім жаңа байқаулар, жаңа нәтижелер негізінде жүректілікпен алға қойған күшті ғылыми болжам болып табылады.

Шетелдік фантастикалық шығармаларға Овидийдің «Метаморфозалары», Ф.Бэконның «Жаңа

Атлантидасы», Арабтың «Мың бір түн ертегісі», Г.Уэллстің «Уақыт машинасы», Э.Берроудың «Тарзан», А.К. Дойылдың «Жоғалған әлем», Ж.Верннің «Сырлы арал», Гомердің «Одиссеясы», Р.Брэдберидің «Марс хроникалары» т.б. қатарлы авторлардың еңбектерін жатқызамыз. Мұнда Ф.Бэконның «Жаңа Атлантидасында» автор еуропалық кеме экипажы жоғалғаннан кейін тапқан мифтік арал Бенсалем бейнеленген. Бұл еңбек Бэконның Солтүстік Америкадағы утопиялық және әлем туралы көзқарасы. Г.Уэллс «Уақыт машинасы» деп аталатын еңбегін 1895 жылы жазды. Автор уақытпен саяхат идеясын фантастикаға енгізді. Уақыт машинасында техника көмегімен адамның уақыт саяхаты бейнеленген. А.К. Дойылдың «Жоғалған әлем» шығармасы 1912 жылы Strand журналында жарық көрді. Жоғалған әлем көбінесе шытырман оқиғалар негізінде суреттеледі. Сол үшін ғылыми фантастикалық есте қаларлық әсерлі туынды екені рас.

Фантастика жанры қазақ әдебиетінде ертеден бері бар. Халқымыздың бай әдебиеті бұл жанрға да кенде емес. Оның негізгі бөлегін аңыз-әңгіме, ертеке, эпсаналар толықтырады. Айталық, Ер Төстік, Қаңбақ шал, Жалмауыз кемпір, Керікұла атты Кендебай, Таусоғар, Көлтаусар, Мақта қыз, Саққұлақ, Желаяқ қатарлы фантастикалық шығармалар халқымыздың неше мың жылдық қазынасы саналады. Тіпті қазақ фантастикасында, жер сілкінуді жерді көтеріп тұрған көк өгіздің мүйізімен байланыстырады. Фантастика қиялдан туған дүние болғанымен, онда қиялдың жүйріктігі, жақсы өмірді армандау, озық оймен жанға жайлы тұрмыс көрініс табады. Қазіргі қазақ әдебиетінде де фантастикалық шығармалардың бір шоғыры бар. Талап Сұлтанбековтың «Лұхман Хакім» шығармасында Лұхман Хакімнің өміріне жастайынан қатты қызығып, Хакімнің өмір жолын зерттеу сапарында жас жігіттің бастан кешкен оқиғалары суреттеледі. Медеу Сәрсекенің «Ғажайып сәуле» атты еңбегінде автор көрінбейтін адам мен ғажайып сәуленің қайдан шыққаны, химиялық және физикалық қосылыстардың, жер ядросы құрамындағы нейтрондар мен протондар тіршілік иелерінің ағзасына тигізетін зияны туралы ой бөліседі. Ақжан Машанидің «Жер астына саяхат» атты еңбегінде автор геология саласы бойынша қалам тербеп, жер астындағы оқиғаларды баяндап, жердің мантия мен ядросы туралы ой бөліседі. Жүніс Сахиев «Шолпанға көшкен ауыл» фантастикалық романында, қазақ жері-

нің топырағы құнарлы, табиғаты көркем, әдемі мекенді таңдап, жарық жұтқыш құрылғы арқылы Шолпан жұлдызына қондырғаны туралы адам нанғысыз хикая ғылыми түрде баяндалады. Жүніс Сахиев «Космотарих куәсі» атты еңбегінде де, осыдан неше миллион жыл алдында ғаламда болған оқиғалар баяндалады. Онда ай мен күннің ерекше құбылысы, ауа райының лезде өзгеруі, жер бетіндегі тылсым оқиғалардың орын алуы, алай-дүлей боранның болуы, жанартаулардың атқылауы, динозаврлардың жер бетінде өмір сүруі және олардың жоқ болуы, құйрықты жұлдыздардың құбылуы қатарлы оқиғалар суреттеледі. Абдулхамит Мархабаев «Ғарыштағы қымыз» атты еңбегінде автор «Альфа» ғаламшарына сапар шегіп, қонақ болып қайтқан бір топ делегаттарды тілге тиек етіп, солардың ішіндегі бір ақсақалдың оқиғасын суреттейді. Өзге ғаламшарға барған ақсақал кенет сырқаттанып қалады. Ақсақалды дәрігерлер тексереді. Дәрігер роботтарға: ақсақалдың ағзасына күйіс қайтармайтын жануардың қышқыл сусыны жетпей тұр, сол табылса жазылады дейді. Роботтар қымызды табады, ақсақал сауығады. Фантастикалық әдебиеттің бір жанры фэнтези бағыты бойынша көптеген еңбектер жазған, қазақ балалар әдебиетіндегі фэнтези жанрын дамытқан жаңашыл жазушылардың белді өкілі – Тауыпқ Рымжанов. Т.Рымжановтың еңбектеріндегі миф түрлі сипат алып, қазақтың дүниетанымындағы ұғымды білдіріп, ұлттық ерекшелігіміз сақталып, жаңа образдар көрініс табады. Т.Рымжанов шығармаларының бірінде күнді батыстан шығарып, сиқырдың күшімен Гүлістан қаласын өлі қалаға айналдырады да, технологияға басымдық береді. Автор «гүл ағашы» атты шығармасында адамзат, шайтан, пері арасындағы шиеленістерді баяндап, оның тәрбиелік мәнін көрсетеді. Яғни, бұл еңбекте, басты кейіпкер Қарабек ат басындай алтын үшін шайтандарға алданып, кейін пері қызы және жылан патшасының көмегімен шайтандарды женеді.

Бұдан бұрынғы зерттеулерде, ғылыми-фантастика туралы түсінік беру, жанрға талдау жасау, жалпылық ерекшелігіне шолу сипатты еңбектер жарық көріп келген. Мен мақаламда алдыңғылардың зерттеу жетістігі негізінде, шетел ғылыми-фантастикалық әдебиеті, қытай қазіргі заман ғылыми-фантастикалық әдебиетінің таяу жылдан бергі даму барысы негізінде, қытай қазақ ғылыми-фантастикалық әдебиетінің даму беталсына болған жекелік көзқарасымды жинақтаймын.

Зерттеу материалы және әдістері. Біз әлемдегі халық фольклорының арғы атасы мифтік аңыздар екенін білеміз дәл сол сияқты қазақтың мифтік аңыздары да қазақ фольклорының ең байырғы түрі есептеледі. Тілімізге тиек етіп отырған ғылыми-фантастикалық әдебиетіміздің ең алғашқы үлгілерін осы мифтерден, қиял-қажайып ертегілерден іздейміз. Демек ғылыми-фантастиканы сөз етуден ілгері мифтермен ертегілер жөнінде сөз ашуым фантастикамыздың осы жанрға жататындығын аңғарта кету болып табылады.

Миф алғашқы қоғамдық адамдардың табиғат дүниесінің жаралымы, сыр-сипаты, адам баласының табиғат дүниесімен байланысы және әлеуметтік формация жөніндегі танымын бейнелейтін аңыз-әңгімелер (Әдебиет шағын сөздігі, 3: 233б). Мифтерді зерттеуші Рахманқұл Бердібаев: «Мифтер қаншама ғажайып нанымсыз көрінгенімен әуел баста адамдардың өз тәжірибесінің елес сипатында туған. Мифтердегі әсірелеу әдейі жасалған көркемдеу емес, бұл бір кездегі адам ұғымының нақтылы елесі» деген (Мыңжани Н. 4: 57б). Біз осы есте жоқ ескі замандағы мифтерден белгілі өнегелікті, азынаулақ ғылымилықтың белгілерін көреміз. Мысалы «Төрт түліктің ата бабалары» айтылған мифтік аңыздарда төрт түліктің ата бабалары табиғаттан тыс өмір сүретіндіктен киелі күштер, сондықтан «Төрт түлікті жақсы баққандарды тәңір есіркеп отырады, аяқ-асты етіп қорлағандарды олардың киесі атады» деген. Бұдан қазақ халқының байырғы замандарынан келе жатқан төрт түлік малды аялау сынды үлгінің барлығын ұғынсақ, ал «Орман-баба» мифтерінен көк шөпті жұлмау, еңбекті қадірлеудің белгілерін көре аламыз.

Енді ертегілермен фантастика жайына тоқталсақ: профессор М.Ғабдоллин: «Қиял-ғажайып ертегілері ертедегі адамдардың болмыс жайындағы әр-түрлі қауіп-қатерден құтылу, тіршілік ету, табиғат сырларын танып білу және оны өзіне бағындыру жайындағы арман-қиялынан туған, бұл ертедегі адамдардың еңбек ету барысындағы аңсаған арман мүддесі, жақсылықты болашақтан күту сынды көзқарасы да көрініп тұрады, олар ауыр еңбекті жеңілдетсек деп көкसेген, бұған олар өздерінің қиялы арқылы жеткен сол қиялдарын ертегі әңгімелерге айналдырған» (С. Дәрибаев, Г.Норда. 5: 98 б.). Бұл пайымдаулардан ертегілер жөнінде түсінікке ие болып қалмастан, ертегілердің фантастикамызбен байланысы барлығын түйіндейміз.

Ал ертедегі қазбаларды қазып фантастика әдебиетімізді мифтермен қиял-ғажайып ертегілерімен жақындастырып зерттеп келсек екеуара ұқсастықтар төркіндестікпен қайнар көздер бар екенін көре аламыз. Ғылыми-фантастикалық әдебиеттің қайнары, тамыр-төркіні тым арыда жатады. Сонау ерте заманда дүниеге келген қиял-ғажайыптарына тұтасады. Сол дәуірлерде жасаған адамдар жазу-сызулары болмағандығы үшін өздерінің көксеген арман-тілектерін ауыз әдебиет жасампаздықтарының бір түрі болған фантастикада бейнелеп қалдырған.

Кейінгі дәуірлерде ғылымның дамуына ілесіп фантастикаларда бейнеленген рухқа, арман-тілекке, келешекте болу мүмкіндігі болған болжамға, ғылым ұшқындары сіңісіп, ілгергі фантастика өзгеріп, ғылыми-фантастикаға айналған. Сонымен ғылыми-фантастика ауыз әдебиетінен бөлініп шығып, ресми ғылымды арқау еткен, ғылыми рух, ғылыми болжам сәулелендірген, кемелді сюжет желісі тартылған, кейіпкерлер образы ерекше сомдалған дербес ғылыми-фантастикалық әдебиетке айналды (Жанболатов. 6: 234б). Бұның жалпы барысын баяндап отыру мақаламның басты мақсаты болмағандығы үшін мұны осы араға дейін өрбітіп, ғылыми-фантастикалық әдебиеттің даму барысы төңірегінде талдау жасауды жөн көрдім.

Жайшылықта біздің түсінігіміздегі жақын мезгілдегі ғылыми-фантастикалық әңгіме 1818 жылы Англияда жарыққа шыққан әйгілі ақын Шурайдың әйелі Мари. Шурай қазіргі заман тұңғыш ғылыми-фантастикалық туынды «Франкстанды» жазды (Қаусылқан Қамажанов. 7:1б). Содан кейін батыс еуропада ғылыми-фантастикалық әдебиет жанры өркен жайды, өркен жаю сатысында тұрып даму сатысына өтті, содан кейін оның алтын дәуірі басталды.

Жюль Верннің «Он бес жасар капитан», «Су астындағы 80 мың километр сапар», «Сырлы арал» сынды батыс ғылыми-фантастикалық әдебиетіндегі шоқтығы биік туындылар арт-артынан жарыққа келіп қалың қауымның Күрметіне ие болып, әрқайсысы мемлекет тілдеріне аударылды. «Айға сапар», «Ғарыштан келген адам», «Көрінбес ким», «Маржан аралындағы өлім» (1978 жыл) т.б көптеген әйгілі шығармалар ортаға келді. Кейінгі кезде батыс кино саласы көптеген ғылыми-фантастикалық шығармаларды негіз еткен кино-фильмдерді орындап шықты. Бүгінгі таңда батыс кино саласының ең асқар шырлары осы ғылыми-фантастикалық шығармаларды негіз еткен «Ғарішкерлер арасындағы соғыс»,

«Марс адамы», «Ай шары сапарлары» секілді космосты кино-фильмдер болып отыр.

Ал Қазақстан әдебиетіндегі фантастикалық шығармаларға тоқталсақ. Қазақ халқы ертеден ырымшыл келеді, айналасында болып жатқан оқиғаларды, табиғи құбылыстарды, ауа-райының құбылуын, жұлдыздардың көкте орналасуын ғажайыпқа теңеген. Тіпті, ғажайыпқа балаған дүниелерді ырым-тиыммен сабақтастырған. Осы мәнде қазақ әдебиетінде қиял-ғажайыпқа толы туындылар да жоқ емес. Әдебиет саласында ең алғаш фантастикалық туындыны Ф.Бекон жазған деседі. 1627 жылы жарық көрген «Жаңа Атлантида» кітабын фантастикалық жанрда жазған. Яғни, бұл кітап – барлық фантастикалық туындылардың алдыңғы шебінен орын алған. Ал қазақ жазба әдебиетіндегі фантастикалық оқиғалар Абай дастандарынан басталады. Ақынның «Масғұт», «Ескендір» дастандарында қиял-ғажайып оқиғалар кездеседі. Мұндай мысалдар С. Ерубаеттің «Келешек соғыс туралы» повесінде М. Әуезовтің «Дос - бедел дос», «Елу жылдан соң» пьесаларында да бар. (С. Дәрібаев, Г.Орда. 8: 129б).

XX ғасырдың 50 жылдарынан бастап ғылыми-фантастика дами бастады, ғылыми болжалдар ұсынылған алғашқы фантастикалық туынды А. Машановтың 1957 жылы жарық көрген «Жер астына саяхат» повесі. Әлбетте, адамдар үшін жердің асты, аспанның үсті құпия, жердің қандай қабаттан тұратыны, үстінгі қабаты, жұқа қыртысы, терең қабатының құрамы жаңа туған сәбидей әрнәрсеге қызыққыш келетін адамзат баласы үшін – беймәлім дүние. Осы бір мәнде жазылған Ақжан Машановтың «Жер астына саяхат» кітабы – геологиялық тақырыптағы оқырманды өзіне елітіп, қазақ әдебиетіндегі ғылыми-фантастикалық әдебиеттің туындауына жол ашқан алғашқы ұйытқы болды. Ал одан былай тарқатсақ Медеу Сәрсекенің «Ғажайып сәуле» (1959), «Көрінбестің көлеңкесі» (1960), алап Сұлтанбековтың «Көшпелі алтын» (1964), «Лұхман хәкім» (1966), Шоқан Әлімбаевтың «Данышпандық альфасы» (1967), Төлеу Шахановтың «Көгілдір мұнарлар» (1968), Тимур Сүлейменовтың «Жұлдыз адамы» (1969), «Әл-фараби көпірі» (1968), Абдулхамит Мархабаевтың «Ғарыштағы қымыз» (1972) повесттері қазақ фантастикасына елеулі үлес қосты, ал Төлен Әбдіктің «Айтылмаған ақиқат» (1980), Машқар Гумеровтың «Жұмбақ сәуле» (1981), Совет-хан Ғаббасовтың «Каусар» (1985), Нарбин Кенжеғалиованың «Қиын шешім» (1985),

Раушанбек Бектібаевтың «Ионосферадағы алаң» (1988) (Қазақ әдебиеті кітабы 8:130 б.) атты шығармаларын атап өтуге болады. Фантастикалық туындылар қазақ әдебиетінің керегесін кеңейтіп, көсегесін көгертетіні анық.

Ал Қытайға XX ғасырдың басында Францияның туындылары арқылы таныстырылды. Қытайдағы дамуы XX ғасырдан бастау алады. Шуй Ниянзының 1905 жылы жазған тұңғыш шығармасы «Жаңа фало мырзадан» бастап, Дзай Шинфынның «Он жылдан кейінгі Қытай» 1923 жылы Лаушы жазған «Мысықтар қаласы» т.б. Қытай ғылыми-фантастикалық әңгімесінің өркендері болды. (Хияң шияуиуэн, Муиуң шиу шаңхай. 9: 28). 1940 жылы желтоқсан айы ғылыми-фантастикалық әдебиетінің қытайдағы өрлеу сатысы болды. «Бейбітшілік тұсы», «Антарактида астында», «Лондондағы таңғажайыптар», «Жыныс өзгеру» сынды төрт шығарма артынан жарық көрді.

Содан кейінгі шығармалар көбінде азаттықтан соң қауалады, жаңа ашылған гүлдей құлпырған әдеби ағым жарыққа шықты. Бірақ миллиард жан сандағы қытай тұрғысынан халық жазеті мүлде қанағаттанбады, 80 жылдарда әйгілі физик Яң Хиын жолдас қытайдың кітап базарын аралағанда: «Сіздерде кітап түрлері мол көрінеді, бірақ ғылыми-техникаға қатысты кітаптар жоқтың қасы екен, осы заманғы құдыретті ел құруда ғылыми-фантастикалық шығармаларға назар салмай болмайды. Бұл осы заманданған ел құрудың кепілі» деп атап көрсетті (Шиң Хы. 10: 344 б.).

1903 жылы Лушүн мырза: «Хонго халқын дамыту алдымен ғылыми-фантастикалық әдебиеттен басталады» деп жар салса, Бу Хайшың: «Қиял ғылымнан да маңызды, себебі ғылым шекті, ал қиял шексіз. Қиял дүниенің барлығын қамтиды, мазмұны ұлан-асыр, дүниенің дамуын ілгерлететін рухани күш, ғылымның шығу қайнары» деп өз көзқарасын даналықпен ортаға қояды.

Ғылыми-фантастикалық шығармалардың қытай қазақ әдебиет-көркемөнер саласына кіргеніне ұзақ уақыт болмады, қытай қазақ әдебиетіндегі ең алғашқы өркені Сұлтан Жанболатұлының 1973 жылы тырнақалды туындысы «Аруақтар арасында» атты повесі болды, «Аруақтар арасында» повесі ғылыми негізден туындаған жасампаздық еңбек, шығармада жарық өткізгіштік «Фото кондукторлық» талшықтар техникасы, осы замандық кескіндерді бір жақтылы етудің озық өнері болған жаңа техника мен телевидениялық техниканың соңғы жетістіктері, сондай-ақ ғарыш

тану (космонавтика) ғылымының жаңалықтары автордың «Аруақтар арасынан» әлде бір талай ғылыми болжалдар жасауына мүмкіндік тудырады. Автор осындай жаңалықтарға негізделіп, әлде неше ғасырдан кейінгі табиғи кескіндерден тараған жарықтың (әлемдегі «Айнадан» айналып оралған) шағынды сәулесі арқылы осы кескіндерді қайта көру мүмкіндігі болады деген ғылыми болжал жасайды. Автордың жасаған ғылыми болжалындағы батылдық соншалық: бұдан бұрынғы кезді сонау Сақтар мен Үйсіндер дәуіріне дейін апарайды. «Айнананы» сонау көңіл ұшындағы (ғарыштағы) әлем денелері болар деп межелейді. Шағынды сәулені оншалық шалғайдан шағылғанда, әлсіресе де жойылып жоғалмайды деген байламға келеді. Қайта көру қабілетін дайындаған жабдық әлсіреп өшкіндеген кескін сигналын географиялық, уақыттық және жиіліктік жақтардан өзара шатастырмай қабылдап алып, қайта жаңғыртып көрсетерлік құдыретке ие деп тұжырымдайды (Әбденбәй бәжеи т. б. Лар. 11: 555б).

Автордың сонымен қатар «Уақытты өлтіре тұру» мәселесін өрбіткен «Ұрпақтар арасында» атты шығармасы, және «Аршылдар ауылы» сынды ғылыми-фантазиялық шығармаларын атап өтуге болады. «Аршылдар ауылы» шығармасында жоғары қарқынмен келе жатқан «Екпін» толық автоматтасқан жаңаша энергия қайнарымен қамдалған секундтың триллионнан бір бөлегінен де толық пайдаланып, жоғары жылдамдықпен жүйткіп отыратын жеңіл тұрпатты машина, оның автоматтасу дәрежесі автордың ғылыми-фантазиясы негізінде екі бөлімге бөлініп суреттеледі. Яғни болашақта іске асатын жоғары ғылыми техникаға күшті болжал жасайды, шығарма күшті ғылыми негізден туған колтума. Мұнда да әрі жаратылыстық, әрі қоғамдық ғылымға тән фантазиялық қасиет бар. Сұлтан Жанболатұлының ғылыми фантазиялық шығармалары 1985 жылы «Қас сақтар» деген атпен «Ұлттар баспасынан» Беижинде жеке кітап болып шығып ел іші-сыртындағы оқырман қауымның үлкен қызығушылығын қозғаған. Сұлтан Жанболатұлы қытай қазақ ғылыми-фантастикалық әдебиетіндегі ақтандақтарды толтырды (Қаусылқан Қамажанов. 12: 4 с.)

Қытай қазіргі заман қазақ фантастикалық әдебиетінде қарымды қалам тербеген автордың бірі Болат Кәрібаев, оның ғылыми-фантазиялық туындылары да берік ғылыми, назариялық негізге құрылып, белгілі назариялық қағидалармен ғылыми жорамалдарға сүйенеді, әрі осы ғы-

лыми жорамалдар мен назариялық қағидалар авторлық фантазия және ұшқыр қиялмен тамаша ұштастырылып оқырманын қызықты да ғажайып, қиял әлемге бастап кіреді. Сонымен бірге автор онда көркем әдебиеттің образ жасау, оқиғалық құрастыру, нанымды орта суреті сияқты тәсілдерін сәтті пайдаланып, шығармаларының көркемөнерлік баурау қуаты мен эстетикалық құнын арттыра түседі. Болат Кәрібаевтың ғылыми-фантазиялық шығармаларын мынадай түрлерге жіктеуге болады. Бірінші, медицина ғылымын тақырып еткен туындылары, айталық, «Ерентау сағымдары», «Жас іркілген жанар», «Айыпкердің ақталуы» қатарлылар; Екінші, биоинженериялық білімдерді тақырып еткен шығармалары. Мысалы, «Тіл біткен тышқан», «Тусын», «Махаббат», «Алты сағаттық өлім жазасы» қатарлылар; Үшінші, астрономия, физика сынды негіздік ғылымдарды тиянақ етіп жазылған шығармалары; айталық, «Оқыстан оралу», «Сорлаттың саққұлақ», «Күпия қарита», «Серерадан келген хат» қатарлылар; Төртінші, электрон ғылымы, компьютер техникасы сынды тақырыппен жазылған туындылар. Мысалы, «Боз тарлан», «Иесін танымаған есек», «Өзіміз қайта сөйлесейікші» қатарлылар; Бесінші, тарихи оқиғаларды тиянақ етіп жазылған туындылар, мысалы, «Қыз күткен», «Сағым қуған сапар» сияқтылар. (Әбденбәй Бәжей т. 7: 7836) міне бұдан автордың түрлі ғылымдардан жан-жақтылы хабары бар, жоғары мәдениет өресін, мол білім қабілетін байқауға болады.

Сұлтан Жанболатұлы, Болат Кәрібаевтен басқа да, Елубай Әбілқасым, Нұрлан Тоқтасын, Серік Рақым, Күндәулет Алмажыұлы қатарлы жазушылар ғылыми фантастикалық әдебиет саласына тың тақырыпты шығармалармен үлес қосып, қытай қазақ ғылыми фантастикалық әдебиетінің өркен жаюына көшбасшы болды. (Омарқан Асылұлы. 13: 2566)

Әдебиетке шолу. Шетелдік фантастикалық шығармаларға Овидийдің «Метаморфозалары», Ф.Бэконның «Жаңа Атлантидасы», Арабтың «Мың бір түн ертегісі», Г.Уэллстің «Уақыт машинасы», Э.Берроуздың «Тарзан», А.К. Дойылдың «Жоғалған әлем», Ж.Верннің «Сырлы арал», Гомердің «Одиссеясы», Р.Брэдберидің «Марс хроникалары» т.б. қатарлы авторлардың еңбектерін жатқызамыз. Мұнда Ф.Бэконның «Жаңа Атлантидасында» автор еуропалық кеме экипажы жоғалғаннан кейін тапқан мифтік арал Бенсалем бейнеленген. Бұл еңбек Бэконның Солтүстік Америкадағы утопиялық жәна әлем

туралы көзқарасы. Г.Уэллстің «Уақыт машинасы» деп аталатын еңбегін 1895 жылы жазды. Автор уақытпен саяхат идеясын фантастикаға енгізді. Уақыт машинасында техника көмегімен адамның уақыт саяхаты бейнеленген. А.К. Дойылдың «Жоғалған әлем» шығармасы 1912 жылы Strand журналында жарық көрді. Жоғалған әлем көбінесе шытырман оқиғалар негізінде суреттеледі. Сол үшін ғылыми фантастикалық есте қаларлық әсерлі туынды екені рас.

Фантастика жанры қазақ әдебиетінде ертеден бері бар. Халқымыздың бай әдебиеті бұл жанрға да кенде емес. Оның негізгі бөлегін аңыз-әңгіме, ертеке, әпсаналар толықтырады. Айталық, Ер Төстік, Қаңбақ шал, Жалмауыз кемпір, Керікұла атты Кендебай, Таусоғар, Көлтаусар, Мақта қыз, Саққұлақ, Желаяқ қатарлы фантастикалық шығармалар халқымыздың неше мың жылдық қазынасы саналады. Тіпті қазақ фантастикасында, жер сілкінууді жерді көтеріп тұрған көк өгіздің мүйізімен байланыстырады. Фантастика қиялдан туған дүние болғанымен, онда қиялдың жүйріктігі, жақсы өмірді армандау, озық оймен жанға жайлы тұрмыс көрініс табады.

Нәтижелер мен талқылау. Қазіргі заман қытай қазақ ғылыми-фантастикалық әдебиетінің бүгінгі жетістіктері мен жемістеріне бағалай, бағамдай отырып мақаламда ғылыми-фантастикалық әдебиетіміздің болашақ бағдарына мынадай бірнеше жақтан талдау жасадым.

Біріншіден: біздегі ғылыми-фантастикалық шығармаларда ғылыми қисын біршама аз.

Дарко Рональд Сцвин «Әрдайым фантастика ғылым туралы емес, тек жетілген ғылыми әдіспен байланысты» деп тұжырымдайды. (Виктор Шкловский. 14: 46 б.). Ғылыми-фантастика ғылымды негіз етеді. Біздің жазушыларымыздың кейбіреуі ғылыми қисынға келе алмай отыр, көптеген жазушыларымыз кеңістік ғылымы, биохимия, физикалық ғылым, атом, ғарыш ғылым салаларынан осы заманғы ғылыми білімдерден жұтаң болуы себепті жазылған шығармалардың дәлдік дәрежесі төмен, оқырманды иландыру қуаты кемшіл, сол себепті кейбір жазушыларымыз бұл саладан шегініп шығып кетті, басқа салаларда өзінің қоғамдық борышын ада етуде.

Егер жазушылар қосынымыз өзінің жаратылыстық және қоғамдық білім қабілетін жоғарылатса, әдеби теориялық білімдерге бай, әрі жаратылыстық білім қабілетін жоғары сапалы әзірлесе ғылыми-фантастикалық салада көптеген табыстарға қол жеткізуі мүмкін болар еді. Бұған Қытай қазақ ғылыми-фантастикалық жа-

зушылар шебіндегі Сұлтан Жанболатұлы үлгі бола алады. Сұлтан Жанболатұлы әдебиеттің ішкі заңдылықтары жөнінде жетік білім, ұтымды бейнелеу шеберлігі, әдеби шығармашылық жасампаздығының алуан түрлі өнерлерін меңгеру қабілеті болудан сырт, жаратылыстық ғылымдардан, заманымыздың ғылым-техника жаңалықтарынан да толық хабарлы. «Ұрпақтар арасында» атты ғылыми-фантастикалық шығармасында жаратылыстық ғылымдар жайындағы фантазия мен қоғамдық ғылымдар жайындағы фантазиялар қосылып жымдастырылып баяндалады. Автор оқырмандарды қазақ халқының болашақта туылатын білімпаз, ғұламаларымен кездестіреді, халқымыздың болашақта орнайды-ау деген бақытты тұрмысын өз бояуымен елестетіп, қазақ малшыларының болашағы тұтас тұлғасымен көрсетіледі. Орыс формалистері әңгіме мен сюжеттің негізгі әңгімелерін немесе сюжеттің нақты сюжетке айналуын ажыратты. Шкловский үшін сюжет фабрика болып табылады. Шкловский таныс емес сюжеттермен таныс емес әңгімеге мысал ретінде Лоуренс Стерннің Тристрам Шенді келтіреді. [Болат Кәрібаев. 15: 256]. Стерн оқырманның (таныс) оқиғаны қайта жинау қабілетін бәсеңдету үшін уақытша орын ауыстыруды, ойысуды және себепті бұзылуларды (мысалы, эффекттерді олардың себептерінен бұрын қою) пайдаланады. Нәтижесінде сюжет фабуланы «біртүрлі етеді». Ал Сұлтан Жанболатұлы «Уақытты өлтіре тұру» мәселесін де сөз етеді. (Әбденбәй Бәжей т. б. 11: 5556)

Бұдан біз бір жағынан автордың физика, медицина, биология ғылымдарынан хабары болмаса мұндай «Уақытты өлтіре тұру» мәселесін ортаға қоя алмайтынын, енді бір жағынан автордың дарынды мидың асыл ойларын жаңа ғылыми негізбен талдап, әрлеп, екшеп, жасығынан асылын асыра білген жаратылыстық, қоғамдық ғылымдардан хабардар екенін білеміз.

Екіншіден: ғылыми-фантастикалық әңгімелеріміздің басым көп сандысы жазықтық жерді бет алу, жер шарын центр ету керек.

Қазіргі біздің ғылыми-фантастикалық әңгімелеріміздің басым көп сандысы горизонтал жер бетінен шығып кеткен. Әлемді негіз етеді. Анау аспанға шығып кеткен, әлем адамдарымен сөйлесіп жатады, ғарышқа, айға, планеталарға қатысты болып жатады. Бұлардың барлығы еліктеушілік, батыс елдеріндегі ғылыми-фантастикаға еліктеуден келген, қытай ғылыми-фантастикалық әдебиеті де ең алғаш 1903 жылы Хиюл

Береннің «Айға саяхат» шығармасын аударып қытай оқырмандарына танытқаннан тартып қытай жазушылары еліктеу негізінде көптеп марстық шығармалар жазды, айталық: 1954 жылы қарашаның 23 күні, 25 күні, 27 күні, 30 күні артынан қытай жастар журналында жарияланған «Екінші ай», Жың Уын Гуаңның «Күнге барлау жүргізу», «Хылқы аттас жұлдызға сапар» т.б көптеген шығармалар негіз болады.

Ал қытай қазақ жазушыларының ғылыми-фантастикалық туындыларына назар салсақ «Қас сақтар» ғарышпен ұштасып жатса, Күндәулет Әлімажыұлының «Аласталған алапат» шығармасы да бізбен параллель өмір сүріп жатқан антизаттардан құралған әлемнен күн жүйесіне қарай жарық жылдамдығынан тез зымырап келе жатқан ұшпа дене арқылы өзінің іргесін ашады. Яғни шығарма жат жұлдыздықтардың жер шарындағы сапары барысында өрбіп отырады. Болат Кәрібаевтың «Астарына үңілгенде» (Болат Кәрібаев. 16: 76) атты ғылыми-фантастикалық әңгімесінде қой төбе қорадан өрбіп, Омар Нұрғалиұлының жайлаудағы демалыс сапары, тұтқиыл қаза, және соны анықтау негізінде болып ең соңындағы уақиға желісі тағы барып ғарышқа, әлем адамдарына ұштасып жатады. Ал Сұлтан Жанболатұлының «Елжау Күнби» романы да ғарыштан келген, жер шарының үш қонағы барысында өрбіп Үйсін мемлекеті мен ғарыштықтар ортасындағы түрлі парық, т.б жайында болып жатады. Ал Нұрлан Токтасынұлының «888 сырлы тәлеңке», «27 планетаға барғанда» әңгімелері де ғарышпен кеңістікпен үндес болып, сырлы тәлеңке, космос планеталармен уақиға өрісі дамиды.

Мейлі қытай ғылыми-фантастикалық әдебиеті болсын, әлде Қытай қазақ ғылыми-фантастикалық әдебиеті болсын батысқа еліктеу басқышы өте жоғары. Қазіргі біздің тұрғымыздан алып қарағанда бұлай жер шарынан алыстап шығып кету, айға марсқа, планетаға қадалып алу, марс адамдарымен ғана сұхбаттасу басты тақырып болмауы, оқырманның қабылдау эстетикасын да ескеруі тиіс.

Қазіргі кезде оқырманда біртүрлі мезі болғандай сезім бар, жалпы әлемді жазатын, ғарышты жазатын шығармалардан жалығушылық, мезі болушылық бар, оқырман бір оқып «ой мынау айды жазады екен, мынау күнге барады екен» деген нанымсыздық көзқарасын ортаға қояды. Сондықтан біздің ғылыми-фантастикалық жазушыларымыздың жер шарын негіз еткен шығармаларының нанымдылығы жоғары болар еді.

Жершарының құлдырауына, адамзат техникасы дамып, ғарышқа ұшып кетуіне бәлкім әлі де сансыз ғасыр уақыт бар. Ал көз алдағы ұлттық мәселелерді зерттеу, реал тұрмысты бейнелеу, жершарын өзек ете отырып түрлі ұлтымыздағы жетерсіздіктерді шешіп беру, оқырманға ғылыми сырлы жұмбақтарды қоя бермей, қайта ақиқатқа үйлесімді, ұлт мәселесіне, халық тұрмысына пайдасы бар қиялдарды өрбіту жөн болады.

Қорытынды, тұжырымдар. Біздің жазушылардың барлығы айға кетіп, марсты шарлап жүрген жоқ, реал тұрмысты да негіз етіп, халық рухын дамытуды көзде ұстаған шығармалар да жоқ емес, мысалы, Сұлтан Жанболатұлының «Аршылдар ауылы» атты ғылыми-фантастикалық әңгімесінің алдыңғы бөлегінде жаратылыс ғылым саласында келешекте туылуы мүмкін болған ғылым жаңалықтары туралы болжал айтса,

тағы бір қырында бір ұлт адамдарының қоғамдық нашар кейіп-кеспірлерінің өрбуі орасан зор ойран алғандығын суреттеген. Осындай қазақтың алсіз жағын айтар жазушылар көбейсе болар еді. Қысқасы қазіргі қытай қазақ ғылыми-фантастикалық әдебиетінің даму ауқымы біршама жақсы, халқымыздың ұлттық рухани тағы басқа жақтарына қосар үлесі де мол, кейбір реалдық келеңсіздіктерден ауытқып ғылыми жағы басым болған шығармалар бар. Әдебиеттің түп қайнары халықтың рухани дамуы үшін, қызмет алып барады, ғылыми-фантастикалық шығармалар негізінде халқымыз ғылыми-фантастикалық кино әдебиеті де қарыштап дамиды, көш жүре келе түзеледі, етегін қымтап, белін буып келе жатқан осы жас саламызға еңбегі сіңген жазушыларымыздың да туындылары күннен күнге молаятынына сеніміміз кәміл.

Әдебиеттер

- Әбденбәй Бәжей т. б. Лар. Қазақ әдебиетінің тарихы(4) . –Үрімжі: шинжяң халық баспасы, 2011. –555-556 б.
 Әбденбәй бәжей т. б. Лар. Қазақ әдебиетінің тарихы(4) . –Үрімжі: шинжяң халық баспасы, 2011. –783 б.
 Бабель - “Journey to the Center of the Text: On Translating Verne”
 Болат Кәрібаев. Астарына үңілгенде, Шұғыла, –Үрімжі: 1988: 7с
 Виктор Шкловский. (1984) *Différance in Defamiliarization*. [Duke University Press]. Durham: No. 3, p. 209-219 (11 pages)
 Виктор Шкловский. .. (2012) in *Russian Formalist Criticism: Four Essays*, 2nd ed. [University of Nebraska Press], Lincoln: p. 25-57
 Дарко Рональд (1988) *metamorphoses of science science fiction*, [Macmillan press] london:2012. –46 б.
 Дэвид Поллард - -“Jules Verne, Science fiction and Related Matters”
 Ғабдолин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. – Алматы: Мектеп, 1974. –98 б.
 Кәсейұлы Б., Құрманғалиұлы О. Әдебиет шағын сөздігі. – Үрімжі: шинжяң халық баспасы, 2001. –233 б.
 Қаусылқан Қамажанов. Фантастикалық жазушы сұлтан Жанболат және оның жасампаздығы туралы. –Үрімжі: шинжяң жоғары оқу орындарының ғылыми журналы, 2001. –4 с.
 Мыңжани Н. Қазақтың мифтық аңыздары. – Үрімжі: шинжяң халық баспасы, 2001. – 576.
 Сұлтан Жанболатов. Қас сақтар. -Бейжин: Ұлттар баспасы, 1985. –234 б.
 С. Дәрібаев, Г.Орда. Қазақ әдебиеті кітабы. –Almaty: Мектеп, 2003. –129-131 б.
 Хияң шиюуиуэн, Муиұн шиу шаңхай, Жаңа ғылым және ғылыми фантастика туралы зерттеулер. –Шаңғай: Шаңғай қатынас униуерситегі баспасы, 1988. –46 б.
 Шиң Хы. Ғылыми фантастикалық әңгімелер жинағы. – Бейжин: Ұлттар баспасы, 1993. –344 б.
 Омарқан Асыл ұлы. Шығарманың жаны шындық. – Күйтің: іле халық баспасы, 1990. –256б.

References

- Abdenbaï bajei. (2011) *History of Kazakh literature*. [Xinjiang People’s Publishing House] Urumqi: P.783. (in Kazakh)
 Abdenbaï bajei. (2011) *History of Kazakh literature*. [Xinjiang People’s Publishing House] Urumqi: P.555-556. (in Kazakh)
 Beksultan Kaseyevich, Oralkan Kurmangalievich.(2001) *Adebiat shahin sozdigi* [Xinjiang People’s Publishing House]. Urumqi: P.233. (in Kazakh)
 Bolat Karibayev. (1988) *Looking at the background*. [Shugyla]. Urumqi: No.7.P.34 (in Kazakh)
 Babel- “Journey to the Center of the Text: On Translating Verne”(in English)
 C. Daribaev, G.Horda. *book of Kazakh*. –Almaty. [Mektep]. Almaty: P.129-131. (in Kazakh)
 David Pollard-“Jules Verne, Science fiction and Related Matters”(in English)
 Darko Ronald Suvin. (1988) *metamorphoses of science science fiction*, [Macmillan press] london: P 46 (in English)
 Hiang Shiauiuan, Muiun Shiu Shanghai. (1988) *Research on New Science and Science Fiction*, [Shanghai University of Communications Publishing House] Shangai: P 26. . (in Chinese)
 Kausylkan Kamazhanov. (2001) *About the fantastic writer Sultan Zhanbolat and his work*. [Scientific Journal of Xinjiang Universities]. Urumqi: P.4 (in Kazakh)
 M. Gabdolin.(1974) *Oral literature of the Kazakh people*. [Mektep]. Almaty: P.98. (in Kazakh)

Nigmat Mynzhany. (2001) Kazakh mythical legends. [Xinjiang People's Publishing House]. Urumqi: P.57. (in Kazakh)

Omarqan asıl ulı.(1990) The soul of the work is real. [Ili People's Publishing House]. Kuitin: P.256. (in Kazakh)

Sultan Zhanbolatov. (1985) Qas saqtar. [National Publishing House]. Beijing: P.234. (in Kazakh)

Shing Hee. (1993) A collection of science fiction stories. [National Publishing House]. Beijing: P.344. (in Chinese)

Viktor Shklovskij. (1984) Différance in Defamiliarization. [Duke University Press]. Ducham: No. 3, p. 209-219 (11 pages) (in English)

Victor Shklovsky. (2012) in Russian Formalist Criticism: Four Essays, 2nd ed. [University of Nebraska Press], Lincoln: p. 25-57 (in English)

注明：本论文得到国家留学基金资助

Note: this thesis is supported by the national fund for studying abroad